

אהובה שחר

ליל הכלולות של קמיל

לאמי ולאבי מקור חי.

לרונן, אחי היקר מכל, שכבר אינו איתנו.

ידעת לשאול,

וגם ידעת שלא לכל שאלה יש תשובה.

אתה ואיתמר, הארתם לנו את הדרך

לאהבת החיים, אהבת האדם

ואהבת המשפחה.

מְלִים מַעֲט

כְּדִי שְׁאֶפְשֵׁר יְהִיָּה

בֵּין הַשּׁוֹרוֹת

לְהוֹתִיר מְקוֹם

לְסַפֵּק

לָזָה שֶׁפָּנִיו

נְבוֹכוֹת

לְמִי שֶׁלֹּא

דְּבָקָה בּוֹ

ה' הִידִיעָה

לְאַהֵב אֶת זֶה

שֶׁקָּנָה

רְצוֹן

מְשַׁעֲנָתוֹ.

רונן

**"גדולתם של בני האדם נמצאת בהחלטה
להיות חזקים יותר מן המצב בו הם נתונים."**

(אלבר קאמי, מתוך "הזמן הזה", כתבים פוליטיים)

הקדמה

"ליל הכלולות של קמיל", סיפורן של קמיל ולטיפה, אם ובתה, מתרחש במחצית הראשונה של המאה ה-20, תחילתו בבגדאד שבעיראק והמשכו - בסיפור העלייה וההתאקלמות בארץ ישראל.

מקומה של המשפחה בחברה היהודית, בעיקר בארצות המזרח, היה מרכזי. המשפחה גוננה, העניקה כוח ותמיכה רבה, אך עלולה הייתה גם לחנוק את חייו של הפרט. כך היה בעיקר לגבי נשים.

במחצית השנייה של המאה ה-19 נכנסה לעיראק, כמו גם לארצות אחרות במזרח, חברת "כל ישראל חברים", שהקימה את בתי הספר "אליאנס", בהם התאפשר לבנות ללמוד ולרכוש השכלה כללית רחבה, גם בלימוד שפות - אנגלית וצרפתית, תוך הקפדה על שמירת הדת והמסורת היהודית.

אלא, שההשכלה שקיבלו הבנות בבתי ספר אלה לא הפיגה את הדאגה הגדולה של הוריהן - מציאת חתן הולם וראוי. הנישואים היו באחריות ההורים ועל פי החלטתם. לאחר הנישואין עברה האישה לשליטתו של בעלה, והייתה אחראית, כמעט בלעדית, על ניהול הבית וגידול הילדים.

לאורכה של העלילה בספר, מתגלה הקונפליקט בין שתי הנשים, האם ובתה, שכל אחת מהן רואה את מצב הדברים על פי הבנתה והרגשתה, כאשר מעליהן מרחפת שליטתם של מוסכמות החברה והחשש מ"ע"ב".

"ע"ב", כלומר בושע. בושע להוציא את המתרחש בבית החוצה, היה מושג שביטא את הצורך החיוני להציג משפחה מכובדת בפני הקהילה. ואם התרחשו

דברים שאינם עומדים בתקן החברתי השתדלו, כמובן, להסתירם בשתיקה.

אני מקווה שאתם, הקוראים, תמצאו הזדהות עם פיסות חיים בסיפור, ותעלינה בליבכם שאלות על הסתרות ושתיקות במשפחה, תחת מטרייה של מוסכמות. בתקופה המודרנית נפרצו הרבה גבולות ועדיין, גדול ומשמעותי כוחן של מוסכמות חברתיות!

1.

1940 בגדאד, ערב ראש השנה

קמיל הלכה בסמטה הצרה, מדלגת ומקפצת מעל השלוליות שנקרו בדרכה. הנשים שגרו שם שפכו אל הסמטה את מי הכביסה ואת המים ששטפו בהם את מרצפות הבית, ועד שהשמש ייבשה את המים כבר נקוו בעפר שלוליות, מהן קטנות ומהן גדולות יותר, לשמחתה של קמיל.

אבא לְטִיף אמר לה בבוקר, כשליווה אותה לבית הספר, שהיום לא יוכל להחזיר אותה הביתה בסוף היום, ויהיה עליה להגיע לבדה. "בתי, השנה את בכיתה השישית, את ילדה גדולה וכבר מכירה את הדרך," אמר לה, כשעיניו מחייכות אליה באהבה, "את יכולה ללכת לבד לבית הספר וגם לחזור לבד. רק תזכרי," הניף את אצבעו לאזהרה, "את הולכת מהר וישר הביתה. לא מדברת עם אף אחד בדרך."

קמיל לא דיברה בדרך עם איש, גם לא היו אנשים בשעה הזו בסמטאות בהן הלכה. אבל לא היה לה חשק להזדרז הביתה, מפני שידעה מה מחכה לה שם. השלוליות קרצו לה. ליד שקערורית גדולה שהצטברו בה מים רבים שכחה לרגע את בקשתו של אביה, למהר הביתה, עמדה וחיפשה מה משתקף במים. היא הורידה מעל כתפה את תיק הבד שבו היו מחברות בית הספר שתפרה לה אִמָּה והניפה אותו הלוך וחזור מעל לשלולית כדי לראות האם הוא משתקף במים כמו במראה. צל מתנדנד נראה במים הדלוחים והיא צחקה, והניפה שוב ושוב את התיק.

מן השלולית נתזו מים על תיק הבד שנמרח בכתם בוץ. היא מיהרה לנגב אותו בכף ידה. הכתם נחלש, אך עדיין נראה על גבי הבד. שאמא לא תראה את זה ותכעס, חששה קמיל, אִנָּקה את הכתם במים ובסבון בבית החליטה.

את המשך דרכה עשתה בדילוגים מעל לשלוליות קטנות, סופרת כמה יש מהן מקצה הסמטה עד לביתה, נזהרת לא להפיל את התיק לבל יתלכלך עוד יותר. רוחה הייתה טובה עליה. הסתיימה חופשת הקיץ ומזה שבוע הלכה שוב מדי בוקר לבית הספר, שמחה על חידוש הלימודים. היא נהנתה לפגוש את החברות שלה, נג'את ונעימה. לאחר מסדר הבוקר הן נכנסו לחדר הלימודים, ובהפסקות חזרו לשחק במשחק הקלאס שציירו בגיר על מרצפות החצר. המורות הרשו להן, בתנאי שימחקו את הסימונים בתום ההפסקה.

כאשר הגיעה לביתה, פתחה את שער הברזל החורק ונכנסה לחצר הפנימית של הבית, מייד שמעה את קריאתה של אמה, לטיפה, ששמעה את חריקת השער והבינה שקמיל שבה מבית הספר.

"קמיל!" יצאה לטיפה מן המטבח לקראת בתה, "למה איחרת? כמה זמן לוקח לך להגיע מבית הספר?" לטיפה נעמדה מולה, ידיה על מותניה ופניה כעוסים, "ואיפה אבא שלך?" שאלה בתמיהה.

"הוא אמר לי לחזור לבד היום. יש לו משהו לעשות בעיר והוא יבוא אחר כך." "טוב, תשמעי, כל היום ישבתי מול הגיגית וכיבסתי. אני מאוד עייפה. תלי את כל הבגדים על החבלים שבחצר!"

קמיל הייתה רגילה לדרישות אמה, לטיפה, לעזור בעבודות הבית. תמיד, כשחזרה מבית הספר, נזפה בה אמה על שאיחרה להגיע הביתה בעוד היא זקוקה לעזרתה בבית. לפעמים דרשה ממנה לתלות את הכביסה, פעמים אחרות הזעיקה אותה למטבח כדי לנקות ולסדר אחריה.

תליית הבגדים המכובסים על החבלים בחצר הפנימית של הבית או על גג הבית, בהתאם למזג האוויר, דרשה מקמיל מאמץ לא קטן. היא לא הייתה גבוהה דיה כדי להגיע לחבלים הגבוהים בהושטת ידיים בלבד. לעיתים, בייחוד אם הצטרכה לתלות סדינים או ציפות לשמיכות, היה עליה לעמוד על כיסא.

אבל קמיל העדיפה את תליית הבגדים על פני עבודת הניקיון במטבח. על משטח האבן בפינת הבישול עמדו הסירים והמחבתות על שבכות ברזל, שמתחתיהן בערו הפחמים. גם לאחר שכבתה האש העלו הפחמים עשן כבד.

משטח האבן וגם הקירות מסביב היו שחורים מהעשן, שהצטבר עליהם במשך ימים רבים. כאשר נקראה לנקות את המטבח הייתה קמיל אוספת את הסירים והמחבתות ומנקה אותם בליפה וסבון, ואז עוברת במטלית על משטח האבן, יודעת שלטיפה תשאל אותה כשתסיים, למה הכול נשאר שחור, למרות שלטיפה עצמה ידעה שלא ניתן לנקות את האפר הכבד שנוצר מהעשן. לא הייתה ארובה במטבח הסגור, אלא רק פתח קטן וכמעט בלתי נראה בתקרה המפויחת אף היא. ברחבה שלפני פינת הבישול העמידה לטיפה שולחן שסביבו נהגו לשבת לאכול ולעיתים - לשוחח.

מדי יום בצהריים, כשחזרה מבית הספר, נזפה בה לטיפה כאילו הלכה ללמוד במטרה להשתמט מעבודות הבית. למה היא כועסת עליי, תמיהה קמיל בליבה. הרי הוריה הם ששלחו אותה לבית הספר כשמלאו לה שש שנים, ובסוף השנה הזו היא עומדת לסיים את הכיתה השישית.

קמיל שבה הביתה רעבה, אבל לטיפה דרשה את עזרתה בעבודות הבית לפני שהגישה לה ארוחת צהריים. היא לא סיפרה לאִמָּה שהיא לא אוכלת את ארוחת העשר שהיא אורזת לה מדי בוקר. משעה שיצאה מהבית עד שחזרה מבית הספר בשעות הצהריים המאוחרות, האוכל היחידי שבא אל פיה היה פיתה טבולה בכוס תה שקיבלה בבוקר.

זה התחיל ביום הראשון ללימודים. בסמטה הצרה בדרך לבית הספר ישב קבצן שעון על הקיר, לבוש בגדים בלויים שלא כיסו את עצמותיו הגרומות. עיניו הגדולות הנפוחות מרעב הביטו בה בתחינה וקופסת הפח שלו קרקשה מולה. היא לא ידעה אם הוא מוסלמי או יהודי, אבל הוא נגע לליבה, והיא מיהרה להוציא מתיקה את האוכל הארוז והעטוף שאִמָּה נתנה לה והניחה אותו בידו הפשוטה לעברה. מלאת שמחה המשיכה בדרכה לבית הספר.

מתחילת אותו שבוע הפך הדבר להרגל, לה ולקבצן גם יחד. הוא חיכה לה ואי-אפשר היה לאכזב אותו. היא לא סיפרה על כך לאיש, ודאי לא לטיפה. ליבה אמר לה שתכעס עליה ותמצא בזה סיבה נוספת לנזוף בה. אבל באותו יום היא שבה הביתה רעבה במיוחד, ולאחר שסיימה את תליית הכבסים גבר הרעב שלה על זהירותה.

היא נעמדה בפתח המטבח ופנתה בהיסוס מתחנן אל לטיפה: "נָאנָא, אני יכולה לקבל משהו לאכול? אני מאוד רעבה."

"מה קרה? האוכל עוד לא מוכן ואבא עוד לא חזר מהעבודה. למה לאכול עכשיו?" שאלה לטיפה, ממשיכה לכדרר בין כפותיה את הכֶּפֶה¹ שעמדה להניח במרק שבסיר, מבלי להפנות מבטה אל קמיל.

קמיל התלבטה האם לגלות לאִמָּה את סודה. הרי נשבעה לעצמה שלא תספר לה. בדרך כלל התגברה על הרעב, חיכתה שאבא יחזור מן העבודה והם יאכלו יחד. אבל באותו יום גבר עליה הרעב.

"אני ממש רעבה, ניסתה שוב."

"אבל היום נתתי לך צ'ֶרְגָּאִי² ושמתי בפנים זִנְגוּלָה³ כמו שאת אוהבת."

"לא אכלתי אותם," אמרה. "נתתי אותם," הוסיפה, בתקווה שאִמָּה תבין לליבה.

"מה? למי נתת אותם?!" נדהמה לטיפה, והביטה בבתה במבט זועף. היא ניגבה את ידיה מכדורי הכֶּפֶה במגבת המטבח ונעמדה מול קמיל ששה אלי קרב.

"לקבצן בסמטה. הוא מאוד רעב. היום הוא נראה מסכן במיוחד."

"אני לא מאמינה למה שאני שומעת!" הזדעקה לטיפה, סופקת את לחייה בכפותיה. "אין לך כבוד למה שנותנים לך, ככה לזרוק אוכל לקבצן ברחוב?" היא עצרה לרגע, מחפשת חיזוק לדבריה, ואגב בחישה נוספת באורז המתבשל בסיר שעמד על הכיריים הוסיפה, "הוא בטח מוסלמי. קבצנים יהודים יושבים קרוב לבית הכנסת, לא מקבצים נדבות ככה בישיבה בסמטה."

מקץ עוד רגע הניחה לסירים ופנתה שוב אל קמיל, ידיה על מותניה. "אני יודעת מה אעשה," אמרה כמו לעצמה, "אם את זורקת את האוכל לקבצן לא אתן לך מחר אוכל לבית הספר." היא כבר כמעט נפנתה שוב לסיר האורז, אבל לפני כן הסבה ראשה שוב אל בתה, שעמדה בפתח המטבח, מנסה לעכל את העונש שהטילה עליה אִמָּה.

1. כּוּבָה - בהיגוי יהודי עיראק.

2. צ'ֶרְגָּאִי - לחמניה מתוקה.

3. זִנְגוּלָה - ממתק מטוגן.

"את יודעת מה?" הוסיפה, "היום גם לא תקבלי ארוחת צהריים. תישארי רעבה עד שתלמדי. נראה אם הקבצן יעזור לך."

קמיל לא התווכחה ולא ענתה דבר. היא הלכה לחדר הילדים, שלה ושל אחיותיה, מכונסת בעצמה, מקבלת את עונשה בכבוד. לא נורא, היא תאכל בערב. היא הותירה סדק צר בין הדלת למשקוף, אולי בכל זאת תשנה אִמָּה את דעתה ותקרא לה לאכול עם אבא לטיף, כשישוב מעבודתו.

שעה ארוכה עברה עד שנשמעה חריקת השער ואחריה קול שמח, קולו של אבא לטיף.

"לטיפה, בואי תראי מי בא איתי, יש לנו אורחים!"

לטיפה יצאה לחצר הפנימית, תמזה מי האורחים המגיעים אליה בשעת צהריים ללא הודעה מוקדמת, ומבלי שהזמינה אותם אליה.

בחצר עמדו עזרא, בן דודו של לטיף, ואִמּוֹ. עזרא היה בחור נאה מאוד. זקוף וגבוה, גופו דק והליכתו מקרינה רעננות ונמרצות כשל נער צעיר, על אף שלושים וארבע שנותיו. שיערו השחור החלק היה מרוח למשעי בברילנטין. החיוך הרחב שעל פניו חיפה על התחלת התקרחותו. כתמיד, היה לבוש בחליפה ועניבה.

רטט עבר בליבה של לטיפה, בחור שובר לבבות. הוא צעיר ממנה ומבעלה לטיף רק בשנתיים-שלוש, אבל איזה הבדל. בעלה נמוך קומה, שערו המתולתל סבוך על ראשו והמשקפיים על אפו משרתות את עיניו קצרות הרואי. עלוב הוא בעיניה. אין בו דבר המקרין עוצמה גברית שיכולה להלהיב אישה, כמו שיש בבחור הזה, עזרא.

חֲזָנָה, אִמּוֹ הזקנה של עזרא, הייתה עטופה כתמיד בצעיף לבן שכיסה את ראשה וצווארה, להכריז ברבים על צניעותה.

לטיף עדיין אפוף בשמחתו על האורחים הסביר, "הלכתי לראות איך הם הסתדרו בבית החדש והבאתי אותם אלינו לארוחת צהריים," צהל.

"הֵלֵא, הֵלֵא⁴ ברוכים הבאים," קיבלה אותם לטיפה, ועיניה נעוצות בעזרא, ממשיכה להתפעל ממראהו.

4. הֵלֵא, הֵלֵא - ברכה מקובלת בקבלת פני אורחים.

"איפה קמיל? חזרה הביתה?" נזכר לטיפ בבהלה, מרגיש אשם על שלא שאל על כך מייד עם היכנסו אל הבית.

"כן. חזרה. היא בסדר," ענתה לטיפה. היא לא חשבה לשתף אותו בסיפור על ארוחת העשר שקמיל נתנה לקבצן ולא בעונש שהטילה עליה.

לטיפה פנתה לאם הזקנה ולבנה והזמינה אותם לשולחן האוכל.

"איפה קמיל? היא לא יושבת איתנו?" שמעה קמיל מחדרה קול השואל עליה. היא תממה כששמעה את השאלה מעבר לדלת חדר הילדים. לא היה זה קול אביה, אלא קולו של עזרא, בן הדוד הזה. מה לי ולו, תממה, למה הוא שואל עליי? מדי פעם, כשהיה בא לביקור ורואה אותה היה מנסה לדבר איתה. הוא נהג לשאול אותה איך היה בבית הספר, מה היא לומדת עכשיו ועוד שאלות סתמיות שמבוגרים רגילים לשאול ילדים. היא ענתה לו בנימוס, כראוי לאורח המכובד של הוריה, אך תמיד קיצרה בתשובותיה ככל האפשר והלכה לענייניה. לטיפה לא ענתה לעזרא על שאלתו בנוגע לקמיל. היא התחילה להגיש את המאכלים לשולחן, ואגב כך שוחחה עם ח'זנה.

"אֶשְׁלוּנָם? מה שלומכם?" שמעה קמיל את אֶמָה שואלת.

"בְּדֹאֵלְךָ, אהיה כפרתך, לטיפה," ענתה הזקנה בקול של קינה, "אֵש פֶּאדְלִי? מה נשאר לי? מאז שהלך ששון לעולמו לא נשארו לי חיים, רק עבודה קשה. ועכשיו כבר אין לי כוח. אין."

"בֶּס, מספיק, ח'זנה, הרבה שנים עברו מאז מת ששון, עליו השלום," ניסתה לטיפה להרגיע אותה.

עברו יותר מעשרים וחמש, אולי אפילו שלושים שנה, מאז מת ששון, בעלה של ח'זנה ואביו של עזרא. אבל ח'זנה חזרה שוב ושוב על הסיפור כאילו אירע רק אתמול.

"עזרא היה רק בן שש כשמת ששון," המשיכה ח'זנה לקונן, "ועכשיו עזרא כבר ארבע שנים שעבר את גיל השלושים. הרבה שנים עברו, אבל אני לא שוכחת אף פעם. ששון אמר לי: 'אני נוסע לבצרה, לניסים, הבן שלי.'"

ח'זנה הנידה בראשה, שתקה לרגע ואז המשיכה בלהט, "אמרת לי לו אל תיסע."

יש הרבה חולים בטיפוס. הוא לא שמע לי, "טפחה על ירכיה כדי להמחיש את צערה, "אני בריא, אמר, 'לי, לא יקרה לי כלום'."

"עד שהגיע לבצרה כבר היה חולה, נכנס למיטה ולא קם. קברו אותו בבצרה. ואני ישבתי 'שבעה' בבית שלי, בחֶלָה, לבד עם שני הילדים, אברהם ועזרא. ניסים לא היה יכול לבוא מבצרה, "סיימה את סיפורה באנחה עמוקה.

לטיפה שמעה את הסיפור הזה כבר כמה וכמה פעמים. חֶזְנָה תמיד חזרה עליו באותה מידה של דרמטיות ומבע של כאב. לטיפה גם ידעה שעכשיו תיזכר חֶזְנָה באסון הנוסף שקרה לה, ושוב תספר את הסיפור שהיא שמעה כבר אין ספור פעמים. ואכן, זה הגיע מייד.

"בְּדָאלו לאברהם, אהיה כפרתו. כשהוא היה איתנו זה עוד היה בסדר. בחור גדול היה, וחרוץ. מחמוד מוכר הירקות שאיתו עבד בשוק, אהב אותו מאוד ושילם לו בעין יפה."

"סיפרת לי, "אמרה לטיפה, "כן, כבר סיפרת לי שהתורכים לקחו אותו." אבל היא ידעה שחֶזְנָה תחזור ותספר את הסיפור ותחזור ותבכה.

"בְּדָאלו לאברהם, אהיה כפרתו, "החלו הדמעות לזלוג מעיני חֶזְנָה, "בן שש עשרה היה. הוא שכב על הגג ונח. כששמעתי את הצעקות של הנשים בסמטה הבנתי שהתורכים באים שוב לאסוף גברים למלחמה. צעקתי לו: 'תרד מהר!' והוא ירד מהגג. החבאתי אותו מאחורי הארון, אבל הם מצאו אותו ולקחו אותו. לא עזרו לי כל הבקשות והבכי. השכנות אמרו לי: 'רוצי למשטרה ותני שוחד לשוטרים שלא יקחו אותו, שישחררו אותו. רוצי מהר.' אבל לא היה לי כסף בבית. אף לא פרוטה. לקחתי את הגיגית שכיבסתי בה בבתים ורצתי לשוק, למחמוד, מוכר הירקות. הוא לקח את הגיגית ונתן לי כסף. כשהגעתי לתחנת המשטרה אמרו לי שכל היהודים שנלכדו באותו יום כבר נשלחו למלחמה."

חֶזְנָה עצרה את סיפורה כדי לנגב את הדמעות ששטפו את פניה במטפחת ששלפה מכיס שמלתה, שמלת כותנה לבנה, רחבה וארוכה ככתונת.

"לא ראינו את אברהם יותר. עזרא, כפרה עליו, נשאר לבד. בגיל שש כבר היה בלי אבא. ואחר כך כשלקחו את אברהם נשאר לבד גם בלי אחיו, אברהם."

גופה התנדנד קדימה ואחורה בהבעת אבל. ואז פסק בכיה באחת והיא עברה לדיבור מאושש.

"בְּדָאֵל, אֵהִי כִפְרָתוֹ, נִיסִים. הוּא הֶעֱבִיר לָנוּ מִבְצָרָה כָּל הַשָּׁנִים כִּסְף לְמַחִיִּה וְגַם לְשֹׁכֵר לִימּוֹד לְבֵתִי הַסֹּפֶר שֶׁל עֲזָרָא. הִרִי אֶת יוֹדֶעַת. עֲזָרָא לָמַד בַּחֲלָה רַק "אֱוִלָּה" וְאֵת כָּל הֵיתֵר לָמַד כֹּכֵר כְּשֶׁבָּאֵנוּ לְבִגְדָאֵד, בֵּית סֹפֶר תִּיכּוֹן וְגַם אַחֲרֵי הַתִּיכּוֹן, וְכַכָּה עֲזָרָא קִיבֵל אֶת הַתְּעוּדָה שֶׁל הַמּוֹרָה."

עֲזָרָא, שִׁישֵׁב עַד עֲכָשִׁיו בְּשִׁקְטָא וְלֹא הוֹצִיא מִלָּה מִפִּיו, נִיסָה לְהַרְגִיעַ אֶת אָמֹו. "אָמִי, אוּלֵי אֲבִרְהָם עוֹד יֵשׁוּב יוֹם אֶחָד. אוּלֵי הוּא נִשְׁאָר לְגוֹר אַחֲרֵי הַמִּלְחָמָה בְּאִיזוֹ אֶרֶץ אַחֲרָת. אוּלֵי יֵשׁוּב פֶּעַם. אֵל תְּבַכִּי."

עֲזָרָא יָדַע שֶׁדִּבְרָיו חֲסְרֵי הִיגִיוֹן. הִרִי עֲשָׂרִים וְחֲמֵשׁ שָׁנָה עָבְרוּ מֵאִזְּנֵי נַחֲטָף אֲבִרְהָם לְצִבְאֵי הַתּוֹרֵכִי. אֲבָל הוּא רָצָה מְאֹד לְהַרְגִיעַ אֶת אָמֹו. בְּבֵית שֶׁל בֶּן דּוֹדוֹ לְטִיף הִיא לֹא צְרִיכָה לְבִכּוֹת כַּכָּה. גַּם הוּא חוֹשֵׁב לֹא פֶּעַם עַל אֲבִרְהָם וּמִתְגַּעְגַּע אֵלָיו, אֲבָל הוּא לֹא יִבְכֶּה כַּכָּה.

כֹּאִילוֹ דִּבְרָיו אֲכָן הִרְגִיעוּ אוֹתָהּ, עֲבָרָה חֲזָנָה לְדִיבּוֹר שְׁמָחָה.

"בְּרוּךְ הַשֵּׁם, עֲזָרָא עוֹבֵד עֲכָשִׁיו בְּבֵית הַסֹּפֶר 'אֶל-וְאַטְנָה' וַיֵּשׁ לוֹ מִשְׁכּוֹרֶת קְבוּעָה. הִגִּיעַ הַזְּמָן שִׁיתַּחַתֵּן."

קָמִיל שָׁמְעָה אֶת הַשִּׁיחָה שֶׁל חֲזָנָה עִם אָמָהּ, אֶת קִרְקוֹשׁ הַצִּלְחוֹת בְּמִטְבַּח וְהִרִיחָה אֶת רִיחַ הַשּׁוֹם שֶׁל הַכֶּכֶּה בְּאַמְיָה שֶׁבִישְׁלָה אָמָהּ. בְּדַמְיוֹנָה הֶעֱבִירָה עַל לִשׁוֹנָה אֶת טַעַם הָאוֹרִז הָאָדוּם עִם בְּמִיָּה יְרוּקָה וּבִשְׁרִינִית. אֲבָל גַּם לוֹ הַזְּמִינוֹ אוֹתָהּ לֵאכּוֹל אִיתָם לֹא הָיָה לָהּ תִּיאָבוֹן אַחֲרֵי שֶׁשָּׁמְעָה שׁוֹב אֶת הַסִּיפּוֹרִים הָעֲצוּבִים. אוֹמָנָם, הִיא כֹכֵר שָׁמְעָה אוֹתָם בַּעֲבֹר, אֲבָל בְּכָל פֶּעַם מַחֲדֵשׁ הֵם הַסְּבוּ לָהּ עֲצָב. אָדָם הוֹלֵךְ לְבַקֵּר אֶת בְּנוֹ וְלֹא חוֹזֵר, נֶעֱרַךְ נַחֲטָף מִבֵּיתוֹ לְצִבְאָא וְלֹא חוֹזֵר עוֹד. כִּמְהָ סָבַל וְעֲצָב יֵשׁ בַּעֲוֹלָם.

הָרַעֲב הַמְּצִיק הֵבִיא אוֹתָהּ לַחֲשׁוֹב עַל הַקִּבְצָן בְּסַמְטָה. הוּא וְדָאִי סוֹבֵל רַעֲב הָרַבָּה יוֹתֵר מִהָרַעֲב שְׁאֵנִי מִרְגִּישָׁה עֲכָשִׁיו. מִי יוֹדֵעַ כִּמְהָ אוֹכֵל יֵשׁ לוֹ לְאוֹרֵךְ כָּל הַיּוֹם. הוּא כָּל כֵּךְ רָזָה.

5. אֱוִלָּה - בֵּית סֹפֶר יִסּוּדִי.

היא ידעה שעזרא ואִמּוֹ, שעברו מַחֲלָה, הכפר הקטן ליד הכּפֶל, מקום קברו של הנביא יחזקאל, לבגדאד, הם אורחים קבועים ורצויים בביתם. אביה לטיף ועזרא בן דודו שמחו להיפגש ולטיפה תמיד קיבלה את עזרא בכבוד גדול.

מאז קיבל עזרא עבודת הוראה בבית הספר "אֶל-נְאֻטְנִיה", שהיה די קרוב לביתם, החל להגיע אליהם גם לבדו, ללא אִמּוֹ. לאחר העבודה בבית הספר היה בא ולטיפה הגישה לו ארוחת צהריים. לעיתים, היה אוכל יחד עם לטיף ולעיתים, אם לטיף לא הגיע עדיין, היה אוכל לבדו, בעוד לטיפה מסבה לצדו, ליד השולחן.

בדרכם החוצה שמעה קמיל את לטיף מזכיר לאורחיו: "אל תשכחו לבוא אלינו בערב ראש השנה. וגם תישארו לישון אצלנו."